

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÜNNEPI ÜLÉSE

A

SZENT IMRE-ÉV
ALKALMÁBÓL

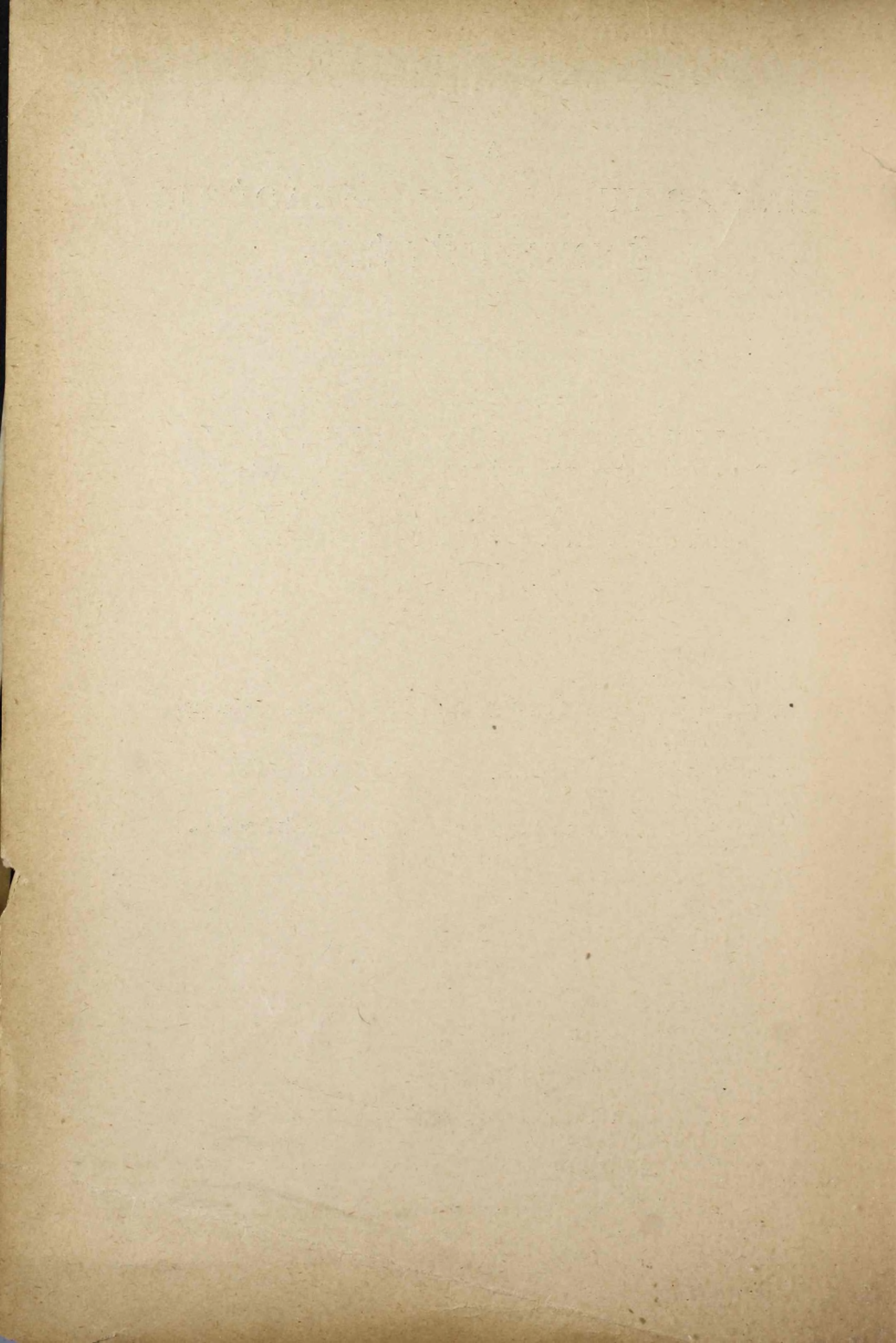
1930. MÁJUS 18-ÁN

1. BERZEVICZY ALBERT ig. és t. t. elnök: Szent Imre történelmi alakja.
2. GRÓF APPONYI ALBERT ig. és t. t.: Szent István király intelmei Szent Imre herceghez.
3. GEREVICH TIBOR l. t.: Szent Imre a magyar művészetben.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1930

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÜNNEPI ÜLÉSE

A
SZENT IMRE-ÉV
ALKALMÁBÓL

1930. MÁJUS 18-ÁN

1. BERZEVICZY ALBERT ig. és t. t. elnök: Szent Imre történelmi alakja.
2. GRÓF APPONYI ALBERT ig. és t. t.: Szent István király intelmei Szent Imre herceghez.
3. GEREVICH TIBOR l. t.: Szent Imre a magyar művészetben.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1930

276944

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

I.

SZENT IMRE TÖRTÉNELMI ALAKJA.

Írta : BERZEVICZY ALBERT.

Az az ihletes lelkesedés, mellyel a Szent Imre emlékének megünneplésére a magyar katolicizmus vezető köreiből kiindult mozgalom úgyszólván az egész nemzetet magával ragadta s a külföldi katolicizmus részvételét is biztosítani tudta, élénk visszhangot keltett Akadémiánkban is, mely készséggel vállalkozott rá, hogy mai ünnepi ülését a lilomos nemzeti szent emlékének szentelje.

Szerencsénk volt Akadémiánk méltó díszét, gróf Apponyi Albert tagtársunkat nyerni meg egy ez alkalommal a Szent István atyai intelmeit, Corpus Jurisunknak ezt az egészen különleges alkotórészét ismertető értekezés megtartására. Szent Imre alakja a képzőművészetben Gerevich Tibor tagtársunkban fog szakavatott méltatót találni. Én elnöki megnyitó-beszédem feladatát úgy fogom fel, hogy abban Szent Imre történelmi alakjának megrajzolását kell megkísérlelnem.

Amily keesegtető, oly nehéz és kényes feladat, mert el kell ismernünk, hogy a pozitív történelmi tudás szempontjából a Szent Imre alakjával és szerepével szemben is nagyrészen az »ignoramus et ignorabimus» vallomására vagyunk kötelezve. Teljesen kritikánfölüli, föltétlenül megbízható történeti kútforrásaink e korszak eseményeinek folyására nézve egyáltalán alig vannak ; az egykorú és közel-egykorú krónikák és évkönyvek, a jobbára sokkal későbbi legendák egybehangzása — ott, ahol ilyen található — majdnem egyedüli támpontja történelmi tudásunknak.

Az a rajongás, mellyel a magyar katolicizmus a korán elhunyt szent királyfi nemes és tiszta alakját fölkarolta, a régi legendákat tovább és tovább fejlesztette, egy még ma

is virágzó vallásos irodalmat, költészetet teremtett, mely szárnyalásában már nem is kötheti magát a történelmi valósághoz vagy valószerűséghez, hanem, mint a mesebeli Csipkerózsza várát a csipkebokor, úgy körülözlöni hősét, hogy az illatos virágok bájában alig látjuk a vár körvonalait, a költészet rajongásában alig ismerjük fel a történelmi alakot.

Meg akarom kísérteni mindenekelőtt az annyira-mennyire megbízható történelmi adatok alapján a Szent Imre életfolyásának és korának képét adni.

Géza, az erősekező fejedelem, akinek volt bátorsága a kereszténységnek utat nyitni Magyarországra, keresztül tudta vinni azt is, hogy 997-ben bekövetkezett halálakor utódja a vezérségben akkor csak huszonnégy éves fia, Vajk legyen, ki a keresztségben István nevet kapott s ki három — néhányak megállapítása szerint négy — évvel később a II. Sylvester pápától adományozott koronával első magyar királlyá koronáztatott.

Az uralom öröklését az Árpád-házban törvény sohasem szabályozta; a törzsszerkezetből átvett hagyomány szerint az a család legidősebb tagját illette meg, tehát Géza után — minthogy Mihály, a Géza öccse, akkor már valószínűleg nem élt — Vazult, a Mihály legidősebb fiát, ki korosabb volt Vajk-Istvánnál. Hogy Géza mégis fiát tette utódjává, arra nemcsak az atyai szeretet indította, hanem az a politikai megfontolás is, hogy csak így biztosíthatta a kereszténység meggyökerezését az országban, mert Vazul pogány volt, sőt fiai közül a később trónra jutott Endre és Béla csak a számkivetésben vették fel a keresztséget, a harmadik, Levente pedig valószínűleg életfogytaig pogány maradt.

István nagy buzgalommal folytatta atyja művét, a kereszténység, vagyis a katolicizmus, nem a keleti egyház meghonosítását; a Kupa-Koppány és Gyula leveretése után a Dunántúl is, Erdély is a keresztény királynak hódolt. Munkájában erős támasza volt neje, Gizella bajor hercegnő, testvére Henrik bajor fejedelemnek, ki 1002-ben II. Henrik néven német császárrá lett és jó sógori viszonyban élt Istvánnal.

Istvánnak és Gizellának már házasságuk első éveitől

kezdvé több gyermekök született, a fiúk azonban már kis korukban elhaltak ; csak az 1007-ben Esztergomban született Imrét, kinek kereszta pja II. Henrik volt, sikerült fölnevelniök s képességeinek fejlődése őket kétségkívül már kezdettől fogva nagy reményekre jogosította.

Az kétséget nem szenved, hogy a korai érettség jeleit adó fiatal királyfi legkiválóbb tulajdonai közé tartozott a buzgó vallásosság ; főkép ebben erősítette meg nagyszellemű nevelője, Gellért, a velencei Sagredo-nemzetségbeli bencés szerzetes, ki nyolcéves korától kezdve 16. életéveig maradt mellette, mikor aztán a bakonybéli kolostorba vonult.

Azt nem tudjuk meghatározni, hogy mikor kezdtek Imre herceg nevelésében érvényesülni atyjának ismeretes intelmei ; hogy érvényesültek, az kétségtelen. Az intelmekre nézve egyes kutatók abban a véleményben voltak, hogy azok jobbára a frank capitulárék nyomdokain haladnak, akkoriban általános érvényű királynevelési elveket tartalmaznak, melyekről az Imre egyéni sajátságaira kevés következtetés vonható, s hogy szerkesztőjük minden valószínűség szerint Gellért volt.

Ezek az állítások nem egészen helytállók. Nézetem szerint a legenda helyesebb nyomon jár, mikor Gellért befolyását Imrének a világtól elforduló, majdnem remetei vagy zárandoki, sőt vértanui szerepre való nevelésében keresi, míg az atyai intelmek e befolyással szemben, bár megerősítve Imrét vallásos buzgalmában, őt mégis a királyi hivatás szélesebb körére igyekeznek előkészíteni.

Imre neveltetésének e második szakában, a Gellért visszavonulása utáni időben látjuk őt, bár gyakran talán kelle tlenül, a világi foglalkozások és gyakorlatokban is szorgoskodni, fegyvert fogni, vadászatokban résztvenni, sőt látjuk, hogy amint fölserdül, atyja nem csupán szent helyeket látogat már vele, hanem komoly kormányzati, sőt hadi feladatokat is tűz elé. A legenda beszéli el, hogy Imrének része volt Csanád vezér hadivállalkozásában Ajton marosvidéki pogány lázadása ellen, sőt Ajton leveretésében és megöletésében is ; hogy később atyja megbízásából Marosvárott, majd meg Kolozsvárott telepedett le s ott kormányozta az alája ren-

delt tartományt, szervezte az ellenséges besenyők elleni támadást, mely megelőzve az övéket, Gyulafehérvárnál teljes győzelemmel végződött.

István immár törekvéseinek támaszát látván fölserdült fiában, két szorosan összefüggő tervének szentelte főkép gondjait; az egyik az volt, hogy az ellenséges II. Konrád német császár (1024) várható támadása ellenében erős szövetségest keressen; a másik az, hogy Imrét megházasítván, benne és születendő ivadékaiban oly trónutódokat biztosítson magának, kiktől apostoli munkájának sikerét féltennie nem kell.

Ez okból Imrét nagy és fényes kísérettel állítólag már 1026-ban, tehát 19 éves korában Lengyelországba küldte Gnesenbe, ahol akkor II. Mieszko király uralkodott, kinek szintén a német császár ellen kellett készülődnie. A lengyel király fényesen fogadta Imrét, ki hosszasabban mulatott nála, résztvett egyes szent helyek látogatásában s vadászatokban is, és ottléte alatt a két király között — kiket anyai réven rokonság is kötött össze — kétszeres megegyezés jött létre; az egyik a német császár elleni szövetségre vonatkozott, a másik — ennek megerősítéseül — Imre herceg és Mieszko királynak a legendában Jadvigának nevezett hajadon leánya között kötendő házasságra.

Mindkettő létrejött, a lengyel király ellátogatott Esztergomba, a házasságot megkötötték, a német császár várt támadása azonban — a legenda szerint — mennyei beavatkozástól okozott tévedés következtében elmaradt.

István így terveit minden irányban diadalmaskodni látván, elszánta magát az utolsó lépésre is: már életében királlyá akarta koronáztatni fiát, Imrét; a koronázás napja állítólag már ki is volt tűzve, midőn Imre, egy a Vértes-hegységben rendezett nagy vadászatnak, mint mondják, már huszadik napján egy váratlanul felbukkant iszonyú erejű vadkan agyarától átdöfve meghalt, 1031. szeptember 2-án, még csak 24 éves korában. Halála e nemét az egykorú hildesheimi évkönyvek beszélik el, s legkomolyabb történetíróink nem látnak rá okot, hogy azt tényül el ne fogadják.

Országszerte nagy volt a gyász a közszeretben álló,

nagy reményekre jogosító királyfi váratlan, végzetes halála fölött; de legjobban lesújtotta az Istvánt, ki, bár még csak 56 éves volt, fáradalmas és küzdelmes élete után törődöttnek és betegnek érezte s most legkedvesebb vágyaitól és reményeitől megfosztottnak látta magát. A korona sorsának bizonytalanságát még fokozta az, hogy egy, a király élete ellen irányzott, meghiúsult gyilkos merénylet tettesének valamása összeesküvést fedezett föl, melynek szálai Vazulhoz és híveihez vezettek. A természete szerint szelíd lelkű István nem tudta megakadályozni, hogy emberei az összeesküvőkön véres bosszút vegyenek, de arról maga gondoskodott, hogy a három fiatal herceg, Endre, Béla és Levente, a jövő reményei, kiket személyes bűn nem látszott terhelni, idejében elmeneküljenek az országból.

Már most Istvánnak trónutódról kellett gondoskodnia, s nejének, a tetterős Gizellának mindinkább növekvő befolyása mellett meg is találta azt unokaöccsében, Orseolo Péterben, ki István nővérének s egy Velencéből elűzött dogénak volt fia, a magyar udvarnál nevelkedett derék katonává s kit István előbb seregei fővezérévé tett meg, majd trónutódjának nyilvánított.

Azonban Péter — az idegen — nem tudta megnyerni a magyarokat. Istvánnak 1038-ban bekövetkezett halála után kevéssel már nemzeti ellenpárt támadt, amely Aba Sámuel emelte pajzsra, ki nem volt ugyan maga az Árpád-ház tagja, de sógora volt Istvánnak és nádorispán. Most Péter II. Henrik német császár karjaiba vetette magát, ki Péter útján hűbéri jogát akarta Magyarországra kiterjeszteni; majdnem kilenc évig tartott a trón birtoklása körüli villongás, miközben Aba életét vesztette, Péter pedig végre is megvakítva börtönbe került s a nemzet visszahívta a száműzött Árpád-házi hercegeket, Endrét és Bélát s az idősb Endrét királlyá koronázta. A nemzeti ellenhatás, melyet a Péter uralma felidézett, elvegyült a pogányságot visszaállítani akaró Vatta-féle lázadással; bár Endre épp úgy, mint Béla, már a külföldön fölvette a keresztséget, a lázadást idejében megfékezni nem tudta s így történt, hogy annak a még István idejében a marosvári — utóbb csanádinak nevezett — püs-

pökség birtokába helyezett Gellért is egy pásztorútja alkalmával vértanu-áldozatává lett. A magyar katolicizmus mindazonáltal kiállotta az Imre korai halála által ránehezedett válságot s az István elhunytá utáni harcokból is győzedelmesen emelkedett föl, minek emlékeül Szent László dicső uralma alatt alig egy félszázaddal később István, Imre és Gellért egyszerre emeltettek a szentek sorába.

Mielőtt e szentté-avatás jellegzetes mozzanataival foglalkoznám, meg kell vizsgálnunk azokat az ellentéteket, melyek a Szent Imre életét illetőleg az elterjedt legenda s a megállapítható tények között fölmerülnek. Ezek az ellentétek az Imre herceg aszketizmusára és szüzességi fogadalmára vonatkoznak.

A legenda szereti úgy tüntetni fel Imrét, mint aki szintén egyike volt a középkor ama nagyszámú vallásos rajongóinak, kik a világtól elfordulva egészen túlvilági üdvök követelményeinek rendelték alá földi életöket. Szent Benedektől kezdve, ki a Kr. u. hatodik században élt, egészen Assisii Szt. Ferencig a XIII. század elején, sőt tovább a flagellánsokig, az egész középkoron keresztül megszámlálhatatlan példáit találjuk a társadalom minden osztályában az élet ilyen megvetőinek, akik az élet e megvetésében, mely gyakran összefért Isten teremtményeinek odaadó szeretetével, találták meg a saját becsüket, s ami legjellegzetesebb: míg az ókor végén a stoicizmus valóságos kultuszt űzött az öngyilkosságból, a középkorban nincs rá ismert példa, hogy azok, akik az élet gyönyöreit megvetni tudták, az életet magát, melyet Istentől kaptak, maguktól elvetni tudták volna.

Abban a korban, amelyben az óvilág összeomlott s egy alakuló új világ fájdalmas vajudása vette kezdetét, amelyben uralmak pusztultak el, népek jöttek és mentek, istenek költöztek el s adtak új hitnek helyet, szinte minden ingadozott és bomlásnak indult s a zaklatott emberiségre a szenvedések és csapások egész özöne zúdult.

Az ilyen korok szülik meg rendesen az emberi vágyaknak azt a legrejtelmesebb fáját, melyet a «fuga saeculi», a kor, a világ elől való menekülés nevével jelöltek meg; azt

a vágyat : elszakítani minden köteléket, mely az emberekhez s az élet javaihoz fűz, elköltözni a vadonnat természet ölébe s kiölni szívünkől minden fogékonyságot a földi élet kínáló örömei iránt. Ez a «fuga saeculi» sok esetben egyértelmű volt a «crucis amor»-ral. Szenvedni önkezünk által kimondhatatlan kínokat, kiengesztelni akarni szenvedéseinkkel a haragvó istenséget még ellenségeink bűneiért is, az élet nagy számadókönyvébe nyereség gyanánt nem az élvezett örömeket, hanem csak a lemondás diadalait jegyezni föl, megvetni mindent, ami a földhöz köt, ami az élet melegét érzeteti : ez volt az a legmagasabb erkölcsi cél, mely sok középkori keresztény ember előtt lebegett, amelyet ama kor nagy hitterjesztői és azok követői életökkel megvalósítottak, amit a tömeg megcsodált, a költészet és művészet majdnem egyedül tartott megörökítésre és dicsőítésre méltónak. Ez a rajongó önmegtagadás a középkor némely századában oly uralkodóvá lett a lelkek fölött, hogy időnkint fejedelmi sarjak, mint a frank Karlmann és a longobard Rachis, eldobták bíborukat, szőrcsuhát öltöttek s a legmegalázóbb szolgai munka teljesítésében keresték lelkök enyhülését.

És kétségkívül találtak is benne enyhülést ; a rajongás őszintesége nélkül a példa nem talált volna követőkre. Tagadásba vonhatjuk-e, hogy az aszketizmus szigorú élettelvének követése sokaknak oly megnyugvást és boldogságot szerzett, aminőt a lázas munka és élvhajhászat korában minél kevesebben tudnak igazán megtalálni? Tisztán érzelmi szempontból tekintve, van kétségtelenül valami utólrérhetetlen magasztosság az őszinte lemondás igénytelenségében, mely fölötte áll a világ minden dölyfének és hivalkodó dicsőségének.

Nem csodálhatjuk s nem is vehetjük tehát rossz néven, ha a néphit s a bizonyára abból sarjadzott legenda Szent Imrét is megkülönböztetés nélkül azok közé sorolta, akik földi életöket egészen feláldozták hitők legszigorúbb parancsainak.

Csakhogy ez a felfogás beléütközik oly tényekbe, melyeket a legenda sem von tagadásba. Már nagyérdemű elhunyt tagtársunk, Karácsonyi János, ki a szigorú egyházi felfogást

a történetírói lelkiismeretességgel mindig össze tudta egyeztetni, arra figyelmeztetett, hogy téves Szent Imrének olyan feltüntetése, mintha ő csak elmélkedő, ájtatoskodó remete lett volna, mert ő «éppen nem készült visszahúzódó, az ország gondjainak terhét kerülő ifjúnak, hanem olyannak, aki részt akar venni és részt is vett hazánk sorsának intézésében». Tehát tévednek azok a költői dicsőítői Imre hercegnek, akik azt írják róla, hogy bíbor helyett koldusruhát öltött, hogy a rá váró királyi koronára semmit sem adott, hogy betegágyán vágyott a halál után, mert más, nem földi korona után áhítozott. Az lehetséges, hogy Imrét talán saját hajlama is, még inkább a Gellért nevelői befolyása jobban vonzotta az elmélyedő magányba s a lelki tisztulás gyakorlatára, mintsem a világi foglalkozás felé; de annál becsülendőbb kötelességérzete, mely vele fölismerette, hogy atyjának engedelmességgel tartozik, s hogy születéséből eredő, isteni küldetésnek tekintendő hivatását egy fényes korona viselésére, egy nemzet boldogítására s a kereszténység meghonosítására és felvirágoztatására, nem szabad magukban bármily tiszta és nemes vallásos hajlamok követhetéseért magától elutasítania.

A legenda Szent Imréje már királyi hivatásának kötelességei szempontjából összeütközésbe juthatott atyjával; a történelmi Szent Imre hitem szerint nem jött összeütközésbe az «atyai intelmek»-kel. Lehet, hogy Jeruzsálembé akart zarándokolni, de lebeszélte magát arról; lehet, hogy eledelet szétosztotta a szegényeknek, azért bizonyára nem maradt éhen. A legenda megható részletességgel beszéli el, miként leste meg atyja az Imre éjjeli lelki gyakorlatait, miképpen távolította el önsanyargatásának eszközeit, miket fia újjakkal pótol; e miatt meg hasonlós nem volt közöttük. Hiszen Szent Istvánról magáról mondják, hogy egész éjszakákat töltött el imával s azért nappalai elegendő tanubizonyosságait adták királyi erélyének, és Imre herceg élete végnapjait nem tölthette volna fárasztó vadászatok közt, ha önsanyargatásával sikerült volna testi erejét elsorvasztania.

Van azonban egy más pontja az István és Imre közötti viszonynak, amelyen, ha a legendának hitelt adunk, lehetetlen

az atya és fiú közti éles ellentétet föl nem ismerni : az a szüzességi fogadalom kérdése.

A legenda szerint Imre herceg, ki már zsenge gyermekkorában mondogatta, hogy nősülni nem fog, 12 éves korában a veszprémi Szent György-kápolnában végzett buzgó ajtatossága alkalmával isteni megnyilatkozásért könyörgött arra nézve, mi lenne az, amit teremtő atyjának legkedvesebb áldozat gyanánt ajánlhatna fel. S ekkor túlvilági fényben megszólalt az Úr és az imádkozónak testi, lelki szüzességét kívánta áldozatként ; Imre nyomban megtette a fogadalmat. Hű szolgáját, ki vele volt s ki látta a fényt, sőt hallotta az isteni szózatot is, hallgatásra kötelezte.

Mikor atyja határozott és sürgető kívánsága Imrét, úgy látszik ellenkezése dacára, belévitte a lengyel házasságba, ő eltévelyte, hogy fogadalmát házaseletében is meg fogja tartani s erre ráveszi nejét, ami úgy látszik, sikerült is ; atyja előtt azonban ezt gondosan eltitkolta, bár a közeli rokonságban volt egy hasonló eset, mely Imrének az eszmét megadhatta : nagybátyja és keresztatyja, II. Henrik német császár élt fogadalomszerűen szüzi házasságban hitvesével, Kuningundával, amit azonban Henrik nehézkóros állapotával magyaráznak.

A szüzességi fogadalomról — ugyancsak a legenda szerint — István csak Imre halála után, özvegye által — ki állítólag egy hét mulva követte férjét a sírba — értesült, s kétséget nem szenvedhet, hogy ez mélyen elkeserítette őt. Mert hiszen ő, ki ugyan atyai intelmeiben maga is szeméremre intette fiát s arra, hogy a kék fertőjét kerülje, amikor — igaz, hogy politikai okokból — Imrét össze akarta házasítani a lengyel uralkodóházzal, nem látszatházasságra gondolt, hanem olyanra, amely nemzetségi ágának biztosítja a trónöröklést és ezáltal a keresztény hitlegenda ügyének is biztos védelmet nyújt. Nekünk, kik egyenlő kegyelettel tisztelettel szeretünk nemzeti szentjeink, az atya és fiú emléke felé fordulni, fájdalmas a gondolat, hogy ebben a kérdésben az atyának apostoli buzgalomból is folyt jogosult kívánsága kiegyenlíthetetlen ellentétbe jutott a fiú lelki szabadságának mély vallásos érzelemből fakadó elhatározásával.

És itt ismét néhai Karácsonyi János tagtársunkra kell hivatkoznom, ki ritka gyöngédséggel fogott e kérdéshez és megkísérlette annak oly megfejtését, mely az ellentétet újszólván tárgyalanná teszi. Ő megállapíthatni vélte, hogy II. Mieszko lengyel királynak az a történelmileg névtelen leánya, ki Imre herceg neje lett, nem születhetett előbb, mint 1015-ben, s hogy az ő és Imre egybekelése nem mehetett végbe előbb, mint 1028-ban vagy 1029 elején; e szerint a lengyel királyleány nem lehetett 13 vagy 14 évesnél idősebb, mikor férjhez ment, s mire tizenhatodik évét elérte, Imre már meghalt. A Gondviselés — úgymond Karácsonyi — «rásegítette Imrét, hogy szüzességi fogadalmát szüleinek, hozzátartozóinak szemrehányása nélkül megőrizhette; mert mire neje fölserdült és így tőle gyermekeket remélhettek volna, akkor Szent Imre lelke már a mennyei karok közé repült. A magyar katolikus egyháznak viharok között kellett meg erősödnie, vértanuk szenvedései között kellett a lelkeket az üdvösségre vezérelnie. Ezek pedig csak Szent Imre halála után következhetek be.»

Azt hiszem, minden fenntartás nélkül magunkévá tehetjük a Karácsonyi János vélekedését. Annál inkább, mert politikai megítélés szerint a dolog úgy áll, hogy egy csecsemő s még hozzá árva trónörökös létezése az Imre halála utáni helyzetet alig változtatta volna meg. A trónért való viaskodás azért csak épp úgy dúlt volna, mint dúlt még az ellenkirályok eltávolítása után is, mikor az Árpád-házi hercegek egymást taszították le a trónról s csak a Szent László hatalmas alakjának sikerült évtizedekkel később az öröklő monarchiát végre megszilárdítani.

A szüzességi fogadalom megtörténte vagy meg nem történte ilyenképpen nagyobb történelmi jelentőséggel nem bír. Magyarország és Imre herceg sorsa nem a veszprémi kápolnában tett fogadalom, hanem az Imre végzettszerű korai halála által dőlt el. Véges emberi ésszel nem lehet utólag beavatkoznunk a Gondviselés útjaiba. Aki isteni beavatkozást akar látni a Szent Imre fogadalmában vagy az ő korai halálában, az magyarázhatja ezt úgy, hogy a Gondviselés nem akarta Magyarországot megfosztani oly jeles királyoktól,

mint Szent László, Könyves Kálmán, II. Géza, III. és IV. Béla, akik mind az Istvántól mellőzött árpádházi ágnek az Imre magtalan halála következtében trónra jutott sarjai voltak.

Hátramarad még a szentté-avatás ténye, mely a Szent Imre alakjának történelmi megítélése szempontjából is fontos tényező.

A katolikus hitterjesztés magyar földön bizonynal igénybe vette a népi képzeletre való hatás eszközeit is; ezek között pedig nagy szerepet visz a csodahit. A táltosok jóslatain csüngő magyar nép körében, amint kereszténnyé lett, korán fejlődhetett ki a csodahit is és ez a hit különös szeretettel környezte Imre hercegnek élete s halála által amúgy is misztikus alakját. Környezete már gyermekkorában túlvilági fényt látott koronkint körülötte felragyogni, a legenda följegyezte a hét csók történetét, mellyel a szerzetesek legérdemesebbjét, Mórt mintegy kijelölte a püspökségre; láttuk a szüzességi fogadalom megtörténte körüli érzékelhető mennyei megnyilatkozást.

A csodák egész sora azonban csak a fiatal herceg halálával vette kezdetét; a ravatalon dicsfény környezte a halott fejét, angyal szállott le és hét csókkal illette a halottat. A székesfehérvári sír azután valóságos zarándokhellyé vált, melyhez a csodaszerű meggyógyulások egész sorának híre fűződött. Leghíresebbé lett a Konrád német gróf esete VII. Gergely pápa idejében, mely közvetlen okul is szolgálhatott a szentté-avatásra. Ez a Konrád büntherétől szabadulást keresvén, a pápa őt vasba öltöztette s Krisztus őt sebének emlékére őt nehéz láncsal övezte, pecsétetes levelet is adott neki, meghagyván, hogy keresse föl a csodaerejű szent helyeket; ott, ahol bünbocsánatot fog találni, ott a láncok s a páncél le fognak hullani róla s a pecsétetes levél írása elenyészik. A bünbánó megjárta a szent sírt Jeruzsálemben — eredménytelenül, vándorlásaiban eljutott Székesfehérvárra is az István király sírjához s ott kapta azt a sugalmazást, hogy rajta csak a fiú, Imre herceg segíthet. Az ifjú levante sírján csakugyan lehulltak a láncok, leoldódott a páncél, elenyészett az írás és a bünbánó boldog megnyugvással tért hazájába, hírét vivén a lilimos herceg sírja csodatevő hatásának.

Állítólag ez eset hatása alatt kérte I. László király, a későbbi szent, az előbb Hildebrandnak nevezett VII. Gergely pápától István és Imre szentté-avatását. A pápai hatalom nagy bajnokának ezer oka volt a kérést teljesíteni. Épp akkor — 1083-ban — érte el tetőpontját viszálya IV. Henrik német császárral; a daliás, hírneves, hatalmas magyar király barátsága és támogatása ránézve nem volt értéktelen. De a magyar nemzet is megérdemelte, hogy az egyház feje egy tényével szorosabban magához csatolja. Még egy század se telt el azóta, hogy Magyarországon a hittérítés munkáját megkezdte s ez a nemzet íme már erős bástyájává, egyik zászlóvivőjévé lett a kereszténységnek; nem volt-e méltó arra, hogy a mennyekben saját vérebeli pártfogói legyenek?

A szentté-avatás akkor még nem volt a későbbi szigorú és körülményes formákhoz kötve; az egyház gyakran csak mintegy szentesítette a kialakult katolikus közvéleményt. István királyt mégis Gergely pápa, úgy látszik, saját határozatával avatta szentté; ellenben Imrére és a szentté-avatásra valóban méltóvá lett vértanu-püspökre, Gellértre nézve László felhatalmazást kapott, hogy nemzeti zsinat által hozasson határozatot. Így is történt s 1083. augusztus 15-én, István király halálának évfordulóján Székesfehérvárott nagy nemzeti zsinat tartatott, háromnapos böjttel; ez alkalommal a pápai levelek felolvasása után megtörtént a megdicsőültek holttesteinek úgynevezett «fölemelése», s az életök és halálukhoz fűződő csodajelek megállapítása után mindhárman szenteknek nyilvánítottak. Elmondhatjuk tehát, hogy Imre herceg és Gellért püspök bizonyos autonóm úton lettek szentekké, őket a magyar katolikus közvélemény ruházta fel a szentek dicsfényével, ők tehát legnemzetibb szentjeink, ami annál sajátoszerűbb, mert Gellért tudavalevőleg olasz volt; azonban méltó és igazságos, hogy sírontúli jutalmát éppen attól a nemzettől kapta meg, amelynek életét feláldozta.

Ez a szentté-avatás és létrejöttének módja helyezi kellő világításba az Imre herceg korán félbeszakadt földi szereplésének jelentőségét is. Egy országban, mely csak kevéssel előbb küzdte le a pogányság visszaállításának utolsó kísér-

leteit, egy uralkodóházban, mely még két nemzedékkel előbb pogány volt, az a tény, hogy mindjárt első királya fiával együtt a szentek gloriolájára vált érdemessé, úgy elkötelezte azt az uralkodóházat és azt az országot a kereszténységnek, oly ünnepélyes vallomástétel volt a kereszténység mellett, hogy ott többé az új hit megingatására gondolni sem lehetett. És különösen Imre herceg, bármily rövid volt élete, bármennyire nem állott arányban az, amit életében tett, azzal, amit tőle várni lehetett, rajongó vallásos buzgalmával milliókra kellett hogy példaadólag hasson; és pedig minél magasabban állott, minél fényesebb helyzetbe juttatta őt a sors, minél nagyobb volt hivatása, annál nagyobbá vált élete példájának hatása. Rajongó korra csak rajongással lehetett hatni. A misztikus fényt, mellyel tiszta alakja kortársai előtt tündökölt, elképzelhetjük, ha látjuk azt a ragyogást, mellyel még most, kilenc évszázad sűrű ködén keresztül világítja be emléke a magyar nemzet képzetét.

II.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY INTELMEI SZENT IMRE HERCEGHEZ.

Írta : GRÓF APPONYI ALBERT.

Midőn a Magyar Tudományos Akadémia engem tisztelt meg azzal, hogy ez ünnepi közgyűlésén Szt. István intelmeinek jelentőségét méltassam, egyúttal meg is jelölte az irányt, amelyben ezt a méltatást eszközölni kívánja. Hiszen csak olyant várhatott tőlem, amire előismereteim némileg képesítenek ; ez pedig azt jelenti, hogy ez alkalommal háttérbe lépnek az intelmek keletkezésére és szerzőségére vonatkozó kritikai vitatkozások és a súly azok politikai és közjogi jelentőségének kidomborításán nyugszik. Midőn erre törekszem, néhány szót mégis szentelnem kell a tisztán történeti szempontoknak is.

Régibb történetíróink : Horváth Mihály, Szalay László és Toldy Ferenc az ő irodalomtörténetében, az intelmeket egyenesen Szt. István szerzeményének tekintik, még pedig olyan szerzeménynek, mely egymagában is elég volna arra, hogy első szent királyunk nagyságát megállapítsa. A későbbi történeti kritika kimutatta ennek a felfogásnak tarthatatlanságát ; rámutatott arra a körülményre, hogy más fejedelmek is adtak ki abban a korban hasonló intelmeket, és kiderítette a forrásokat, amelyekből az intelmek írója meríthetett és melyek ismerete oly széleskörű tudást tételezett fel, aminő abban az időben csak egyházi férfiaknál volt található. Megnyilvánult az a felfogás is, mely szerint az intelmek keletkezése későbbi korba volna teendő ; de a kritika ezen túlzásaival szemben, különösen Békefi Remig kutatásai folytán, megállapodott nézetté vált, hogy az intelmek valóságilag Szt. István korában íratlak ; erre vall különösen az azokban foglalt tanításnak teljes összhangza a XI. századbeli egyházi írók felfogásával a fejedelmi hatalom természetéről

és a fejedelmeknél szükséges erényekről. Békefi Szt. Gellértben keresi a szerzőt, amit későbbi kutatók, azon az alapon, hogy az intelmek irálya nem egyezik Szt. Gellért egyéb ismert műveinek irányával, tagadásba vontak. De általánosnak vehető az a megállapítás, hogy az intelmek szerzője Szt. Istvánkorabeli, idegen nemzetű egyházi férfiú volt. Ebből az folyik, hogy nemcsak nincs ok a nagy királynak az intelmek összeállítására gyakorolt befolyását tagadni, hanem hogy azt ellenkezőleg fel kell tételeznünk; mert az intelmek kétségtelenül az ő kívánságára írtak, és akkor alig képzelhető, hogy azok tartalma iránt közömbös lett volna. A szerző a rendelkezésre álló kútfőkből merítve összeállította mindazt, ami a kor általános felfogása szerint a keresztény fejedelem erényeit és kormányzati maximáit alkothatta. És tényleg ilyenekből áll a könyvnek majdnem egész tartalma. A magyar kutatás és magyarázás feladata éppen abban állana, hogy felderítse Szt István személyes gondolatainak és a magyar kormányzati felfogásnak nyomait ebben az iratban, amely első pillantásra szinte a sablonszerűség benyomását teszi.

A hazai szakirodalom ezen a téren még nem sokat végzett; de már Békefi nyomra vezetett és utána főleg Balogh József, kétrendbeli igen érdekes dolgozatában, ezeket a nyomokat kimélyítette. Konjekturákra van itt utalva mindenki, ami engem arra bátorít, hogy az idézett szerzők nyomdokait követve, néhány gondolatot közöljek, melyet figyelemre méltónak tartok, bár nem rendelkezem a történeti forráskutatás terén szakszerű tudással és gyakorlattal. Abból a képből kell kiindulnom, amelyet magamnak a magyar alkotmányfejlődés általános jellegéről alkottam, nem egyes okmányok, hanem alapvető tények tanulsága szerint. Ezeket a tényeket az idegen eredetű kortársak saját ideológiájukba akarták beleszorítani, az ő terminológiájukban előadni és így gyakran akaratlanul félremagyarázták értelmüket, úgy hogy félrevezetővé válhat a leglelkiismeretesebb okmánykutatás is, ha nem tudja kihámozni az eredeti tartalmat az idegen köntösből. Ilyen alapvető tény a magyar állami főhatalom, amint az a vérszerződésből keletkezett és amely merőben ellenkezik Fustel de Coulange-nak Balogh József

által idézett megállapításával, mely szerint a kora középkorban a nemzeti összetartás érzelme ismeretlen volt és csupán a hatalmat viselő személyhez való ragaszkodás tömörítette politikai testté a néptöredékeket. Ez így állott a germán és latinnal vegyes fajoknál, ahol ebből folyólag a politikai szervezkedés megtartotta túlnyomólag magánjogi jellegét; de a magyar főhatalom a közösségből nőtt ki, mint annak szerve; a közösség alkotta azt meg többé-kevésbé világos politikai célkitűzéssel. Mikor ez a főhatalom keresztény királysággá vált, bizonyos zavarnak kellett keletkezni a nyugatról átvett új formák és a hagyományos főhatalmi fogalmak közt. Az okmányokban természetesen előtérbe lépnek az új formák és azok ideológiája, mert a szerzők csak ezeket ismerik, a magyar hagyomány pedig akkor még nem bír sem tudományos formulázással, sem irodalommal; de kétségtelenül tovább él a lelkekben és az uralkodónak tudatában is. Szt. Istvánt nem úgy kell képzelünk, mint a nemzetiségéből kivetkőzött, nyugatról behozott uralkodót, hanem úgy, mint igazi Árpád-ivadékot, akiben tovább él a vérszerződésre visszamenő hagyományos szellem, mindenben, ami a kereszténységgel nem állott ellentétben. Fel kell tennünk, — mert másképp nem is lehetett — hogy ő benne és az ő felfogásában sem létesülhetett a teljes egyensúly e két tényező: az ősi állami szervezet nyers gondolatvilága és a nyugoti szellemű keresztény királyság kicsiszolt eszmeköre közt. Ez utóbbinak az az óriási előnye volt, hogy tudományos exponensekkel bírt, hogy elméletileg fel volt dolgozva és így a korbeli okmányokban túlnyomónak, szinte egyedül irányadónak mutatkozik, ami bizonyára hamis képet ad a teljes valóságról, bár a helyzetet az a körülmény enyhítette, hogy ez a tudományos feldolgozás nagyrészt a karolingiak szelleméből született: hiszen az intelmekre is legnagyobb befolyással Nagy Károly és közvetlen utódainak kapitulárei bírtak, melyek hagyományát az Ottók felújítani iparkodtak. A Nagy Károly-féle birodalmi szervezet pedig közjogi gondolkodáson alapult, hivatalnokok által akarta a birodalmat kormányozni és meg nem engedni annak széthullását fél-souverain hűbérállamokká. Ebben az alakban, mely a további

középkori állami fejlődésben nem bírt érvényesülni, Magyarországon azonban igen, nem állottak az új elméletek oly gyökeres ellentétben az ősi magyar hagyománnyal; az összeegyeztetés lehetséges volt; mégpedig úgy, hogy fennmaradt a király és a nemesség közt való viszonyban a közjogi államszervezeti gondolat fölénye, mely az aranybullában nyeri majd teljes megerősítését. Itt csak annak megállapítása érdekel, hogy a fonál Szt. István alatt sem szakadt meg, és ha a reánk maradt okmányokban az említett okokból kevésbbé észrevehetővé válik is, az események annál inkább igazolják annak fennmaradását mindazok szemeiben, akik nem esnek abba a hibába, hogy a fáktól nem látják az erdőt.

Az intelmekben is megtaláljuk a nemzeti gondolatvilágnak bizonyára Szt. István személyes befolyására visszavezethető nyomait. Az intelmekben a legnagyobb teret olyan jámbor útmutatások foglalják ugyan el, amelyek a szentírásból és a keresztény tanítás egyéb forrásaiból folynak, általános érvényűek, és alig található ezekben a részekben olyasmi, amit különlegesen Szt. István nemzeti irányú sugalmazására lehetne visszavezetni, hacsak nem az előbeszédnek kiválóan meleg atyai hangját, mely főleg annak utolsó bekezdésében csendül meg megkapóan: «Gyermek vagy, gyönyörűségeken nevelkedtél; a háború, a munka és a különféle nemzetek támadásai, amelyek közt én majdnem egész életemet töltöttem, ismeretlenek előtted. Elérkezett már az ideje, hogy a puha párnák helyett keményebb bánásmódot is láss, amely lelkedet az én parancsaimra irányítja.» Így nem beszél egy közönséges idegen tudós, ezek közvetlenül atyai érzésből fakadó gondolatok.

De mit szólunk az előbeszéd bevezetése következő szavaihoz: «Mivel nagyon érzem, hogy mindazt, amit Isten teremtett és akár az Égben, akár a földön elrendel, az ész törvénye igazgatja; mivel látom, hogy amit a föld javára az Isten kegyelme adott, — *legyen az királyság, consulság, hercegség, ispánság, főpapság vagy bármely más méltóság* — részint isteni parancs, *részint törvény, részint bírói és polgári hatalom, részint a nemesebb és a vének tanácsa kormányozza és védelmezi, stb., stb.*» Vajjon ezek a szavak a kor általános

felfogását tükrözik-e vissza, midőn «törvény és bírói hatalom», tehát az objektív jogrendnek fölényét emelik ki még a királysággal szemben is? Nem találjuk-e itt nyomát a közhatalmak ama közjogi felfogásának, mely az ősi magyar hagyományt jellemzi és amelyet a nyugoti királyság gondolatvilága nem tudott abból kiküszöbölni, habár azt idegen terminológiájával sokszor elhomályosította?

Nincs-e ugyanennek nyoma a «Tanácsról» szóló 7. fejezet első bekezdésének e szavaiban: «Tanács útján teszik meg a királyokat.» (Consilio enim constituuntur reges.) Nem jut-e itt kifejezésre a magyar alkotmányfejlődésnek az az alapvető ténye, hogy a «kommunitás» a prius, és tőle való átruházásból származik (amint azt később Werbőczy világosan megformulázta) a királyság, a tanács pedig ennek az átruházásnak szerve? És vajjon nem találjuk-e az igazságszolgáltatásról szóló 5. fejezet e szavaiban: «Ne is ítélj te magad, hogy királyi méltóságod fénye kis ügyek által ne veszítsen; inkább utasítsd az ilyen ügyeket a bírákhoz, akikhez a dolog tartozik, *hogy ők ítéljenek saját törvényeik szerint.* (Secundum leges suas.)» — annak az önálló bírói szervezetnek nyomait, mely a «Gyula» bírói méltóságának mindjárt a honfoglalás után történt megállapításában nyert kifejezést? Hiszen az a tanács, hogy az uralkodó a nem főbenjáró ügyek elbírálását bírákra bízza, egyéb fejedelmi intelmekben is előfordul; de az a hozzátétel, hogy ezek saját törvényeik szerint ítéljenek, tudtommal másutt nem található és véletlenül aligha csúszott be Szt. István intelmeibe.

Leglényegesebb azonban vizsgálódásunk szempontjából a jövevények befogadásáról szóló VI. és az ősök követéséről szóló VIII. fejezetek egybevetése, melyet Balogh József érdekesen és meggyőzően fejt ki *Nemzet és nemzetköziség Szt. István intelmeiben* című értekezésében. Őt követve mutatok rá az alábbiakra:

Az előbb idézett VI. fejezetben találjuk azt a híres mondat, amelyben talán kimerül mindaz, amit a közönség legnagyobb része az intelmekről tud: «Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est.» — «Az egynyelvű és egyerkölcsű ország gyöngé és törékeny.» Csodálatos, hogy ezt

a mondást a magyarság modern nemzetiségi viszonyaival akarták kapcsolatba hozni és abból fegyvert kovácsolni az egységes állameszme ellen, olyannyira, hogy a szó szoros értelmében ötlöttek-hatoltak azok, akik egy bizonyos irányú nemzeti politikát is akartak megvédeni, de Szt. István tekintélyén sem akartak csorbát ejteni. Holott világos, hogy ennek a mondatnak, amely oly időben íratott, mikor modern értelemben vett nemzetiségi kérdésnek nyoma sincs, ehhez semmi köze nem lehet, és hogy annak kettős magyarázata van, melyek elseje szinte kínálkozik. Ez a mondat ugyanis a jövővények befogadásáról és azok iránt való előzékenységről szóló tanácsok keretében helyezkedik el indokolásképpen; a «jövővények» pedig keresztények voltak és a nemzetnek még a pogányság felé hajló részével szemben a kereszténység erejét képviselték. Világos tehát, hogy az a politika, mely a keresztény hit terjesztését és megszilárdítását ismerte legfőbb céljának, mindenkép kedvezett az ilyen idegenek betelepedésének. Besenyők betelepítésére aligha alkalmazták volna ezt a maximát. De miért kellett így általánosítani és az idő-körülmények egy követelményének ily elvi kijelentés alakját adni? Balogh József előbb idézett munkájában, valamint *Szt. István és a Róma eszme* című dolgozatában ennek a feltűnő jelenségnek igen plausibilis magyarázatát adja. Visszavezeti azt Sallustiusnak, a legnépszerűbb római történetírónak, Szt. Ágoston *De civitate dei* című híres munkájába átment előadására Róma nagyságának aeneasi, tehát bevándorló eredetéről és különböző népek csatlakozásával elért kifejlődéséről, úgy hogy a világhatalom fogalma tényleg összeesett a népek összefoglalásából keletkezett birodalom fogalmával, amely eszmekör Nagy Károly császárságában nyert megújulást. Az intelmek tudós szerzője, amint azt a szövegből következtetni lehet, ezekből a tudományos forrásokból merített és a neki congeniális eszméket tudós művébe beleszőtte. Szt. Istvánnak ehhez csak annyiban van köze, amennyiben a jövővényekben ő is a kereszténységet Magyarországon megalapozó munkájának segélyezőit látta; az elméleti megokolást egészen a szerzőnek kell tulajdonítani, Szt. Istvánféle tanítást abban nem kell keresni.

Másképp áll a dolog az ősök követéséről szóló VIII. fejezetnél, melyet a most letárgyalt VI. mellé kell állítani, hogy ennek egyoldalúsága kiegyenlítést nyerjen. Első pillantásra ez a fejezet nem tartalmaz egyebet, mint kegyes tanácsot, az ősök követésére való irányítást az atya iránti engedelmeség szempontjából. Végül azonban olyan fordulatot találunk benne, amely kisiklik ebből a személyes színezetű gondolatmenetből és az ősök követésének politikai és nemzeti színezetet kölcsönöz. «Mert nehéz lesz» — így hangzik a fejezet zárómondata — «ezen országban uralkodnod, ha az előtted uralkodott királyok nyomdokain nem haladsz. Melyik görög kormányozná a latinokat görög módra? Vagy melyik latin kormányozná a görögöket latin módra? Egyik sem. Kövesd azért az én szokásaimat, hogy a tied becsüljenek, az idegenek pedig dicsérjenek.» Helyesen jegyzi meg Balogh József, hogy ez a fordulat, mely stíl tekintetében is kirí a gondolatmenet folytonosságából, alig születhetett az intelmek tudós szerzőjének gondolatvilágából, mely a tökéletes fejedelem ágostoni jellemzésének eszmekörébe zárkózik és a nemzeti hagyomány fogalmától teljesen idegen. Itt valóban, a fantázia megerősítése nélkül, ráismerhetünk annak a Szt. Istvánnak sugalmazására, akiben tovább élt a nemzeti hagyomány és akinek szervező munkásságában ez a hagyomány nem tűnt el a beözönlő idegen államszervezeti eszmék hatása alatt, hanem általuk csak módosult, illetve öregbedett, míglen az utódok alatt a kettő összeforrt, de olyképpen, hogy felülmaradt az eredeti magyar gondolat: a közhatalmak közjogi jellege.

Ilyen nyomokra vezet az intelmek körül újabban végzett és még korántsem befejezett kutató munka, mely azt is igazolja, hogy azok méltán foglalnak helyet a Corpus Iuris élén, bár nem közjogi jelentőségük abban az értelemben, mintha konkrét jogszabályokat tartalmaznának, de igenis abban, hogy méltó előbeszédül szolgálnak egy olyan törvénygyűjteménynek, melynek látszólag gyakran chaotikus és heterogén elemekkel vegyített részletein keresztül mégis fel lehet ismerni a magyar államalkotó gondolat folytonosságát.

III.

SZENT IMRE A MAGYAR MŰVÉSZETBEN.

Írta : GEREVICH TIBOR.

A szenteknek, mint minden igaz hősnek, több életük van : mennyei életükön kívül két földi életük, az egyik haláluk előtt, a másik a halál után, s ez földi halhatatlanságuk. A szentek, midőn befejezték hitvalló és áldozatos életüket, a mennyei pálma elnyerése után is megtartják összeköttetésüket a földdel, közvetítenek Isten és a hívők között, akik e közbenjárásért hozzájuk fohászkodnak. Mennyei protektoraink ők s védelmezőink a tövisekkel és csapdákkal szegett földi utakon : védszentjeink. Itt élnek köztünk, élnek szívünkben, élnek imáinkban és fohászainkban, élnek imakönyvünk lapjain és lapjai közt, képük kegyesen tekint le az oltárokról, a templomok falairól, a templomkapuknál az ő szobraik hívnak és fogadnak bennünket.

Második földi életüket jórészt a művészen keresztül élik, testi alakjuk a művészet varázslatában jelenik meg, eszményien, gyakran nem abban a formában, amelyet esetlegesen viseltek, hanem abban, amelyet rajongó hitünk, a művész ecsetje vagy vésője elképzelt.

A szentek második földi élete is helyhez, városhoz, nemzethez van kötve. Nemcsak egyes hívők, hanem városok, céhek, corporatiók, nemzetek : nemzetük védőszentjei. Ha tiszteletük az egyetemes egyházban általános is, holtuk után is együtt maradnak szűkebb övéikkel, óvják hazájukat, harcolnak és közbenjárnak érte, együttélnak népükkel, érzik örömeiket és bánatukat, hiszen a hazaszeretet isteni eredetű erény. Földi hazájuk különösen őrzi szent életük emlékét, ápolja tiszteletüket, bajaiban hozzájuk fohászkodik, közvetítésük erejében, hatásában bízik. A nemzeti szentek kultusza mélyen emberi. Nem túlhajtott hazafiság az, nem

chauvinismus, nem különválás az egyház egyetemességétől, hanem átélte igaz hit, s megfelel az egyház tanításainak. Minden nemzetnek vannak szentjei, akik nemcsak a vallás, hanem a haza hősei is, akiket a templomban és a nemzet Pantheonjában egyaránt tisztelnek, akikről himnuszok és ódák zengnek, akik nemzetükkel együtt élnek tovább a földi jó- és balsorsot.

A magyar szentek is nemzeti szentek, életükben és halhatatlanságukban, a nemzetért éltek és küzdöttek, s ma is velünk küzdenek. Századokon át hozzájuk fohászokdtunk, a sötétben, balsorsban utánuk sóvárogtunk: «Hol vagy István király, Téged magyar kíván». Példájuk buzdít és nevel. Nemzetünk legnagyobb morális nevelői. Alakjukat nemzeti eszményképekké formáltuk, elválaszthatlan kettős jellegükben: hitükben és hazafiságukban. A magyar történeti lélek eszménytípusokká, a magyar temperamentum alaptípusaivá, történeti jellemképeivé mintázta őket: a bölcs és kemény István királyt, a bátor és lovagias Lászlót, a reményetört, tragikus tiszta ifjút, Imre herceget, a tűrő és áldozatos élet női eszményét, Erzsébetet, a szelíd és szent nőiesség gyöngyszemét, boldog Margitot. Valamennyi egy családnak, a hont alapító és szervező nagy magyar dinasztianak sarja, ami csak jobban kiemeli egyéniségük nemzeti jellegét. Nincs még egy törzs vagy család, mely annyi szentet és boldogot adott volna egyházának és hazájának, mint a magyar keresztény nemzeti királyság alapítója, az Árpád-ház.

A szentek alakjait nemcsak a hagiographia, a legenda, hanem a nemzeti lélek, a nemzeti vágyakozás és képzelet is formálja. A magyar szentek nemzeti típusát mérsékeltbb miszticizmus, az ország sorsába avatkozó nagyobb aktivitás, harcias erények, a cselekvő szentség különbözteti meg a misztikus és népies olasz, a fanatikusabb spanyol, az oltalmazó és igazságot tevő szerepükben tündöklő francia, a térítő északi és a kontemplatív, passzív keleti szent-típusoktól.

A szentek eszményi elképzelésének fő realizálója a művészet, s minden nemzeti művészet maga formálja meg szentjei alakját, alakítja ki ikonográfiáját, szövi meg saját

művészi fantáziája színes szálaiból eszményített képét, egyéni, nemzeti és szentségi jellemképét. Az adatok, melyek alapján a művészet a szenteket szemléltetően ábrázolja, többnyire irodalmi jellegűek, martyrológiák, hagiographiák, legendák, krónikák vagy a szájhagyomány, ezeket azonban a maga eszközeivel alakítja és formálja át, jeleníti meg képzeletkeltő erővel. A hívő, sőt a tágabb köztudat elképzelését a szentek alakjáról és egyéniségéről inkább irányítja a művészet, mint az irodalom és e szerepét a művészet a középkorban is inkább a prédikációval, tehát az élő, semmint az írott szóval osztotta meg.

A nemzeti művészetek nemcsak saját szentjeik képét alakítják ki, hanem résztvesznek más nemzetbeli vagy nemzeti jelleg nélküli szentek, a nemzetek fölött álló szentek, apostolok, próféták és protomártírok ikonográfiai ábrázolásában, amire épp úgy, mint a saját szentjeikre, félreismerhetlenül rányomják nemzeti művészetük, formaalkotó elképzelésük bélyegét. Mily más például Peruginónak misztikus, lírai, a szenvedést a mennyei pálma reményében örömmel tűrő Szent Sebestyéne, mint Wohlgemuthnak vagy Grünewaldnak drámai realizmussal kiélezett mártirjai, s ezektől mérsekeltebb kifejezésükkel élesen különböznek a magyar festészet mártirjelenetei a nélkül, hogy olaszos szenvedésbe csapnának át. A régi magyar művészet megőrizte egyéniségét az internacionális ikonográfiai témákkal és sémákkal szemben, olyanokkal szemben is, melyeket idegenből vett és formált át; annyival inkább ütköznek ki sajátos vonásai nemzeti szentjei ábrázolásain, melyeknek művészi megfogalmazását magának kellett elvégeznie.

Amint a magyar műveltség érdemét alkotja, hogy már Szent István óta, első sorban a kereszténység felvételével, de a vezérkori kalandozások kulturális tanulságainak levonásával is belekapcsolódott az akkori európai modern szellemi áramlatokba, ami a kereszténységet jelentette: úgy a keresztény művészettel azonos régi művészetünk sem szorítkozott nemzeti szentjeink ábrázolására, hanem széles skálában ölelte fel a kereszténység egész művészi ikonográfiáját. A magyar katolicizmus, ha már Szent István óta különleges

helyi feladatokkal kellett is megküzdenie, a keleti egyházak példájára nem különült nemzet-egyházzá, művészete és művészi ikonográfiája az egyetemes katolicizmus keretében érvényesítette sajátos nemzeti vonásait és típusait. A középkori magyar ikonográfiának éppen olyan kedves alakja volt Szent Dávid, mint Szent István, Szent György, mint Szent Imre, toursi Szent Márton, mint — legalább az oltárképeken — Szent László, akinek népszerűségével csak a freskón nem vetekedhetett más, Szent Erzsébetnél gyakrabban találkozunk Szent Borbála vagy alexandriai Szent Katalin alakjával. Szent Erzsébet egészen a XIX. századig otthonosabb a német vagy az olasz művészetben, mint idehaza, ahol a nevének szentelt kassai dóm ünnepelte kőben és táblaképeken legméltóbban rózsacsodás alakját. Sőt ha ikonográfiai statisztikát készítenénk a régi magyar művészetről, bizonyos, hogy — kivált a XV. és XVI. századi felsőmagyarországi szárnyasoltárok adataival — a kimutatás élére nem magyar szent, hanem barii Szent Miklós, a magyar vallásos fantázia kedves Mikulása kerülne. Mindez az ikonográfia eszközével is bizonyítja a magyarság teljes beolvadását a nagy keresztény közösségbe, melyen belül azonban méltó helyet biztosított nemzeti szentjeinek.

A művészetnek nagy része volt szentjeink kultuszának ébrentartásában és alakjukat a magyar lélek elképzelésének megfelelően, hatásosabban tudta megeleveníteni, mint az irodalom, nemcsak azért, mert ehhez több eszközzel rendelkezett, hanem azért is, mert a középkorban, beleértve a renaissance korszakát, a magyar szellemnek sokkal elevenebb és hívebb tolmácsa volt, mint az irodalmi tudatossággal alig rendelkező s jórészt latin nyelven szóló, kevésbé eredeti középkori irodalom. Nem kétséges, hogy a magyar középkor művészi kultúrája magasabb fokon állott, mint irodalmi élete. Régi művészetünk frissen kapta a nagy internacionális stílusáramlatokat és azokat eredetien tudta nemzetivé idomítani, oly műveket hozva létre, amelyek legtöbb esetben elérték a legjobb európai átlagot, ugyanakkor, midőn nemzeti irodalmunk, néhány idegenből átvett nyelvemlék-töredéken kívül mást nem tudott felmutatni s a magyarországi latin

irodalom is csekély kivétellel nélkülözte az eredetiséget és a magasabb költői szárnyalást. Az igriceknek alantas szerepük volt a nemzeti életben, alig részesültek megbecsülésben, midőn a festők képei az oltárra kerültek. A magyar lélek korábban fejezte ki magát, fejezte ki felfogását, eszményeit, ihlettségét a művészet, semmint az irodalom eszközeivel. Még egyszerűbben és világosabban fogalmazva meg a tételt : *a magyar művészet korábban született, mint a magyar irodalom.*

Arról, hogy eleink milyennek látták, képzeltek, mivé eszményítették szentjeinket, többet és hitelesebben beszél a művészet, mint az irodalom, még ha annak tartjuk is legendáink és krónikáink darabos műformáját. Középkori művészeink ábrázolásaik nyers anyagát az írott legendából vagy a szóhagyományból vették ugyan, azt mégis önállóan formálták, kiválasztották és átalakították művészi ábrázolásra alkalmas részeit, sőt van rá eset, hogy a legendát a maguk fantáziájával gazdagították, a művészi elképzelésnek kedvező jelenetekkel vagy változatokkal bővítették. Képesek voltak szentjeink alakjának oly felidézésére, amit az írott szó csak a sorok közt sejtetett : magának az alaknak, az alak fizikai képének, eszményi és erkölcsi tartalmának reális megformálására. Írott adatok Szent István testi alakjáról csak annyit tudnak, hogy alacsony volt. A művészet, a hagyomány és az erkölcsi kép alapján, egész alakját rekonstruálta. A magyar szentek ábrázolásai a közvetlenül vagy közvetve felhasznált irodalmi emlékeknek nem egyszerű átültetései, hanem interpretálásai. Alakjaik vagy legendajeleneteik nem a legendák illusztrációi, hanem önálló alkotások. Nem kísérői vagy függvényei az irodalmi műnek, hanem egyéni elképzelések, még akkor is, ha az adati elemeket kimutathatóan az írott forrás közvetítette, mint a ciklikus legenda-ábrázolások esetében.

Nemzeti szentjeink középkori ikonográfiája nemcsak minőségileg, hanem mennyiségileg is elkülönül az irodalmi anyagtól. A legendák közt a leggazdagabb boldog Margité, akinek szerepe a művészetben a legszerényebb. László alakjával és legendájával viszont többet foglalkozik a művészet, mint az irodalom. Szent Ferenc legendája magyar nyelven már a

XV. század első felében megjelenik irodalmunkban, szerafikus alakja művészetünkben csak a század második felében tűnik elő.

Szent Imre herceg ikonográfiája a legjobb bizonyítéka, mennyire önállóan, irodalmi befolyástól mentesen jár el régi művészetünk a magyar szentek eszményítésében. Középkori művészetünk teljesen elütő képet rajzol róla attól, amely a legendákon, krónikákon és himnuszokon szűrődik át. Művészeti képe közelebb áll történeti, semmint irodalmi alakjához, melyet inkább a vallás determinált. Középkori ábrázolásain hős és szent egy személyben, harcokban és vadászatokban edzett, bátor levente, lelkét imákkal, zsolozsmákkal, bensőséges ájtatossággal tisztítja meg, a legtisztább erényt, a szüziességet gyermek hitvesével együtt fegyelmezett önlegyőzéssel gyakorolja; ép testben ép lélek, méltó atyjához és tanítójához, Szent Gellérthez. Középkori ikonográfiájának két fő attribútuma a lilium és a lándzsa vagy a kard, nem ritkán az országalma, keménykötésű alakján páncélt visel, fején nyitott korona s a szentek glóriája. Történeti képét, egyéniségének erkölcsi tartalmát világosan tükrözik a művészet e jelvényei: bátor volt, vadkanokkal szállt szembe, ami korai tragikus végét okozta; fején korona: uralkodásra készült, atya szándéka és terve szerint; a lándzsa a középkori ikonográfia nyelvén az igazság védelmét teszi, a kard a harc szimbóluma; a lilium a tisztaság jelképe, tiszta volt, mert Istennek akart tetszeni, de tisztasága a trón várományosának erkölcsi hozománya is volt. Ezt mondják róla a maguk nyelvén középkori művészeink, s ez a kép megfelel történeti alakjának, a jövő magyar király eszményének, a magyar szent ideálképének, amelynek egymást kiegészítő két ragyogó főszíne: a hit és a haza. Világos fogalmazás, mely a neki szentelt oltárok képeiről, a históriás freskókról, a kódexek aranytól csillogó miniaturáiról szól a rajongó utódoknak egy, az isteni rendelés folytán mennyei fohásznak megmaradt tört magyar reményről. Imre hercegnek középkori művészetunktől alkotott eszményi alakja, melyet a vallás és a hazafiság sugallata közösen rajzolt meg, merőben különbözik attól a szentimentális, lágy, rajongó

Szent Imrétől, melyet az idegen származású latin legendák és himnuszok egyoldalúan, a szentségi elemekből állítottak össze.

A középkori magyar művészet fantáziáját nemzeti szentjeink közül legtöbbet Szent László foglalkoztatta. Gazdag legendáját egyes alakokon kívül egész freskósorozatokban ábrázolták. A bátor és szent, daliás és lovagias király alakja magyar ideált képviselt, synthetikus szimbóluma a történeti magyar lélek megtestesítésének. Magyar ideáltípus volt Imre herceg is, a magyar ifjúság ideálja, ájtatos és erős, erős hitben és a komoly életkészségben. Mégis ritkábban fordul elő a művészetben, mint Szent László alakja, aminek főmagyarázata az, hogy történeti alakja Lászlóénál passzívabb volt, s hogy legendája kevésbé volt alkalmas változatos és hatásos művészi ábrázolásra. Többször találjuk oltár-, semmint falképen, ellenkezően László ábrázolásaival. Előfordul egyedül, rendszerint álló alakban (Beszterce), fülkébe helyezett szentek sorozatában (Csécs), trónon ülve (Csík-somlyó), nem ritkán az Árpád-házi másik két férfi szent, Szent István és Szent László társaságában (Gömörradvány, Szepeshely), a mateóci oltáron atyja oldalán. Magyarországon legendájának mindössze két jelenetével, a szüzességi fogadalommal és halálával találkozunk, mégpedig a mateóci oltár szárnyképein. Halálának jelenetét, inkább történeti, mint legendás felfogásban a bécsi Képes Krónika egyik miniatúrája is bemutatja. Hiteles arcvonásait a halála évében anyja felügyeletével és alkalmasint közreműködésével hímzett koronázási palást őrizte meg, medaillonba zárt mellképen. Ha ez a kor művészetéhez és a technikai nehézséghez képest természetesen csak típusábrázolásnak tekinthető is, mégis támpontot nyújt Imre külsejének megállapítására, amennyiben erős, vállas, csupaszarcú, férfivá serdült, komoly ifjúnak mutatja. Középkori művészetünk igen kevés kivétellel ragaszkodott Imrének ehhez az ikonográfiai prototípusához, mely teljesen megfelelt a hagyományban gyökerező történeti alakjának és a nemzet képzeletében és szeretetében kialakult erkölcsi képnak. Csak a mateóci oltár középső képén pelyhedzik ajkai fölött kis bajusz, eltérően a szárnyképektől, melyeken arca síma. Némely helyütt egyik kezében

országalmát tart, ilyenkor azonban felesleges a bizonytalan jelentésű «rex junior» jellegére következtetni, mert a középkori művésztől mi sem állott távolabb, mint a közjogi szabatoság vagy célzatosság; az uralom e jelvénye lehet emléke Imre trónraszánásának, jelentheti egyszerűen a trónörökös királyfít. Legállandóbb attribútuma mégis a lilium és a kard vagy lándzsa. Szakállal és bajusszal csak két külföldi emléken ábrázolták: a berni múzeumnak XIII. századi magyar házioltárkáján és a Firenze melletti San Martino a Mensola templomnak 1391-ben készült hármass oltárképén. A berni diptichont III. Endre özvegye, Ágnes királyné vitte idegenbe. Gazdag drágaköves és ötvösműves foglalatban kis-méretű, miniatúraszerű képek, jelenetek Jézus és Mária életéből, továbbá szentek — köztük magyar szentek — félalakjai díszítik. A festmények stílje bizánci, mégsem Bizáncban készült, mert a feliratok latinok. Valószínűleg hazánkban, a királyi udvarban működött velencei művész alkotása. Magyar művészt épp Szent Imre szokatlan ábrázolása miatt bajos feltételezni. Szent Imre Szent István mellett «Emericus Rex» felirattal jelenik meg, fején korona, jobbában jogar, hosszú haját, dús tömött körszakállt és bajuszt visel, javakorbéli férfinak látszik. Magyar művészen jobban élt volna Szent Imre alakjának hagyománya, bizonyára nem fordult volna ehhez a téves és teljesen szokatlani ikonográfiához. A firenzei oltárképet — melyet csak nemrég fedezett fel egyik jeles tanítványom, dr. Wolf Rózsi — 1391-ben Giuliano Amerigho Zatti megrendelésére Orcagna valamelyik tanítványa festette. A hármass osztatú kép középső táblája, közepén álló alakban Máriát ölében a kis Jézussal, balra a térdeplő donátort a Szűz Anya oltalmába ajánló Szent Juliánt, jobbra a donátor másik védszentjét, Szent Imrét ábrázolja; a két oldalsó képen három-három szent alakja foglal még helyet. A predella közepén a Pietà, kétoldalt párosával egy-egy jelenet alexandriai Szent Katalin, barii Szent Miklós, Szent Imre és Szent Márton legendájából. A *trittico* csúcsait a XV. században levágták és az egész oltárképet új, renaissance ízlésű, négyszögű keretbe zárták. A XIV. századi firenzei művész Imrét előkelő középkori lovagnak

képzelte. Imre hermelinnel szegett, s derékon alul díszes övvel átfogott, bokáig érő csukott köpenyt, lapos kerek kalapot visel. Jobbjában hatalmas liliomszálat tart, baljával díszes rövid tör markolatát fogja. Hosszú, keskeny, beesett, aszketikus arcát divatos hegyes szakál övezi; a hegyesre pödört, kissé lelógó hosszú bajusz és a tatárosan kiálló arcsonatok az arenak némi exotikus jelleget adnak s a tatáros vonás még inkább szembetűnik a predellaképen, mely Imre legendájának azt a jelenetét ábrázolja, amint ágyas szobájában gyermeknejével a feszület előtt térdel és megújítja szüzességi fogadalmát, mialatt oldalt, a jelenetet a szomszéd szobából kémlelőlyukon át meghatottan, összekulesolt kezekkel nézi a daliás Szent István. E jeleneten mind a három alak fejét nyitott abroncs-korona övezi. A firenzei művész a legenda alapján maga, önállóan alkotta meg a magyar királyfi ikonográfiáját, a művész korának divatos, olaszos viseletébe öltöztetett előkelő aszkéta lovag — Krisztus lovagja — képében.

Szent Imre legendáját leggazdagabban illusztrálják az ú. n. vatikáni képes magyar legendárium miniaturái. A vatikáni könyvtárban őrzött codex Jézus és Mária, továbbá szentek, jórészt magyar szentek életéből vett festett jeleneteket, laponként négyet-négyet tartalmaz. A szöveg csak a miniaturák tárgyának rövid jelzésére szorítkozik. Már ezért is, korát, helyét és keletkezésének egyéb körülményeit első sorban a miniaturák alapján lehet és kell meghatározni. Stílusvizsgálataim arra az eredményre vezettek, hogy a codex Bolognában a XIV. század 3. negyedében készült, s miniaturái a század legkiválóbb miniátorának, Niccolò di Giacomónak tanítványaitól származnak. Legalább két kéz dolgozott a nagyszámú, képszerűen felfogott miniaturákon. Ezek egyike, éppen a magyar szentek illusztrátora, kétségkívül magyar volt, amit egyrészt e miniaturáknak az olasz formaérzéktől idegen stílje, másrészt magyar arc típusok és viselet-képek alkalmazása együttesen, a meghatározottabban bizonyít. Bolognát már ekkor élénk kapcsolatok fűzték Magyarországhoz, melyek a későbbi századokban Mátyás és a magyar-illir kollégium révén még erősödtek. A város ma-

gyar zsoldosokat tartott. Az ősi egyetemre megindul a magyar növendékek áramlása, sőt ekkor a studiónak magyar lectora is volt, s a San Francesco kolostor iratai közt egy magyar cantort találtam. A Studio körül élő magyar diákok valamelyike vagy valamely magyar szerzetes könnyen szegődhetett Niccolò di Giacomo iskolájába, mely a trecentóban a legtermékenyebb volt Itáliában. A vatikáni képes codex nyolc jelenetet szentel Imre legendájának, négy magára Imre személyére, négy pedig a koporsójánál a bűnös Konráddal történt csodára és annak előzményeire vonatkozik, tehát az utóbbi négyen alakja már nem fordul elő. Az első négy képen Imre mint csupaszképzű ifjú, fején nyitott koronával, vállát verő lobogó hajzattal tűnik elő. Életének legenda-jelenetein ragyogó derű ömlik el. A magyar miniatör rajzbiztonsága nem kifogástalan ugyan, de kompozíciói eleveken s a szentség lelki drámaisága szentimentalizmus nélkül lüktet bennük.

A középkor végén, a XV. században a német művészet hatása alatt Szent Imrének az addigi magyar ikonográfiával ellentétes felfogása jelentkezik, mely a barok korban az osztrák művészet beáradásával háttérbe szorítja a középkori magyar elképzelést és a magyar történeti képtől, sőt a magyar lelkiségtől idegen Szent Imrét alakít ki. A német és utóbb osztrák befolyás alatt Szent Imre ikonográfiája elveszti nemzeti jellegét, a korábban férfias daliának felfogott ifjú herceg előbb, még a XV. században ügyefogyott gyermekké törpül, majd a barokban lányos, szentimentális ifjává lágyul. A magyar művészet Szent Imre ábrázolásaiban jóidőre elveszti magyar lelkiségtől táplált formáló szerepét s képét idegen művészi fantázia idegenül mintázza át. A csíkszentléleki szárnyasoltár német hatás alatt dolgozó mestere gyermeknek képzeli, fején a korona, baljában az országalma játékszernek tűnik fel. Lovagból ünnepre öltöztetett udvari apród lett. A Turóczi-krónika fametszetén mint 5—6 éves engedelmes kis fiú a trón szélén ül, teljes uralkodói tekintélyében trónoló atyja mellett, akinek arca szintén elvesztette a magyar felfogástól és kegyelettől rajzolt vonásokat s a német művészetből jól ismert elkényszeredett nyárspolgár

álarcát vette fel. A besztercebányai Borbála-kápolna gyámkövén (XV. század) Szent Imre kőbe faragott félalakja erőteljesen tartja még kezében a hősiesség és igazság kardját s fejét ábrándos nosztalgiával fordítja félre, amit a középkori magyar Imre-ikonográfia nem ismert, haja negédes hullámmázzal széles fürtökben omlik vállára. Ez már egy új Szent Imre, az eddigi magyar elképzeléstől, s magának Szent Imrénének történeti alakjától idegen, hamis ábrázolás. E fatális hatások következtében a XV. század után a magyar művészet kezéből kisiklik Szent Imre alakja, amely ettől az időtől egészen a XIX. századig, a nemzeti és művészi újjáébredés koráig, idegen elképzelésben tekintett le oltárainkról és barok templomaink fantasztikus falképeiről.

A magyar középkort lezáró renaissance a szepeshelyi főoltáron olasz-humanista szellemben, de még a régi hazai ikonográfia alapján, s azt mintegy korszerűen tovább fejlesztve új Szent Imre-típussal — a legszebb Szent Imre-képpel — lep meg : hermelinnel szegett és béelt, brokátmustrás hosszú köpenyben áll István és László közt az olaszosan szép arcú Imre, mint ideáltípusa a férfivá serdült ifjúnak. Magas, szép szál legény, gondosan fésült haja sátorosan árnyékolja fejét, tiszta homloka felett diadémós szalag szorítja le haját, mellén aranyláncon díszes násfa. Baljában lilium, jobbában a hagyományos kard. A humanista-kor finom, kulturált és kultivált, de erős és férfias udvari embere : az olasz renaissance ideál, a *Cortaggiano*. Az oltárképen két társának, Istvánnak és Lászlónak méltóságteljes tartású alakjára is díszes páncél fölött gazdag olasz brokátpalást borul. Az 1510-ben készült zágrábi misekönyvnek címkép gyanánt szereplő velencei fametszete, a velencei renaissance festészet fogalmazásában, trónon ülve Magyarország Védasszonyát ábrázolja, s mint a Santa Conversazione-kon, két oldalt a három magyar férfi szent áll, köztük Szent Imre, a középkori magyar felfogásban, mint megtermett ifjú, baljában gyöngéd liliumot tart, míg erős jobbát hatalmas pallason nyugtatja.

Szent Imre ikonográfiája, mint a magyar művészet általában, Mohácsot követő tragikus korszakában, a renaissance

sance ragyogó rövid delelése után hosszú századokra elveszti nemzeti talaját. Az országnak éppen az a része került török uralom alá vagy esett a veszélyeztetett hadizónába, mely a középkorban és a renaissance idején, a nemzeti művészet fénykorában a magyar művészet legszebb virágzását látta. Megszűnt Budán a királyi központi hatalom ízlést irányító, a művészetet tápláló, éltető szerepe, s a művészi irányítás központja Bécsbe került. Száműzötté lett a művészpártolásban a középkorban a királyi udvarral vetekedő primási szék és török uralom alá került sok püspöki város. Jórészt idegen művészek dolgoztak az ország el nem foglalt területein és a felszabadulás után a Bécsen át közvetített harmadrendű olasz vándorművészek, majd ezek osztrák követői árasztották el az országot, mialatt a legkiválóbb magyar tehetségek, egy Mányoki, Kupetzky, egy Bogdán Jakab, szerencsét próbálni a külföldön kényszerültek. A Habsburgok jogara alá tartozott országokban egy dinasztikus, birodalmi művészet alakult ki, mely a barok divatos korstíljét a nagy olasz művészet osztrák epigonjai által terjesztette. E nemzetietlen kornak művészete is nemzetietlen volt. Ebben a művészi légkörben nemzeti szentjeink nem jól érezték magukat s idegen művészi tolmácsolók nem érezték át nemzeti egyéniségüket. Szent Imrét felületes és üres művészet-rhetorikai eszközökkel, lágy, szentimentális ifjúvá stilizálták, attributumai közül elhagyták az Árpádok pólyás címerét, elhagyták a pallost és a lándzsát. A barok freskók az extázisig fokozott vallási rajongás mesterkélt pose-aiban mutatják be, a felhők irreális birodalmában, szentek és angyalok lebegő, gomolygó seregében, könnyedén féltérdre ereszkedve, az élőképek betanult helyzetében, jobbát negédes mozdulattal keblére téve. Ez a szentimentális és színpadias felfogás megfelelt a barok jellegének, mégis a stílust létrehozó olasz barokban több volt az erő, őszinteség, mint a Magyarországot is elárasztó osztrák elágazásban. Az édeskés, erőtlen szentimentalizmus a bajor-osztrák barok sajátja, Itáliában Caravaggio, a Caracciak, a Guercino, a Mattia Preti, a Tiepolo erőből és igazságtól duzzadó művészete mellett csak csökevény, kinnövés volt, s nem jelentette az új stíl igazi tartalmát. Nem,

felelhetett meg a magyar ízlésnek, a magyar érzésnek sem, amely ezen az úton nem követte az osztrák barokot, s ez is egyik oka, hogy magyar barok festészet alig keletkezett, inkább csak magyarországi osztrák vagy még inkább birodalmi barokról beszélhetünk. Nem változtat a barok korabeli Szent Imre-ábrázolások idegenszerűségén az a körülmény, hogy osztrák festők, mintegy nemzeti engedmény gyanánt, olykor magyar viseletbe öltöztették, ami azonban csak külsőség volt, amely nem leplezte a belső ürességét és puhaságát. A magyar lelkekben Imre tragikus alakja nem az affektált szentimentalizmus képében él. A hazánkban dolgozó osztrák barok festők, midőn ikonográfájukban megalkották Szent Imre típusát, nem a hagyományos ábrázoláshoz nyúltak vissza, sem a magyar lélek és a magyar történeti tudat mélyét nem kutatták, hanem azt általános chablonjukba kényszerítették, szemmel láthatólag egy idegen ifjú szent, gonzagai Alajos ikonográfájának hatása alatt. Magában az olasz barok festészetben is van példa Szent Imre ábrázolására. A bolognai magyar-illir kollégium magyar tárgyú freskósorozatában egy másodrendű helyi festő, Gioacchino Pizzoli 1700-ban festette meg térképben, magyar atilla fölött hermelinpalástban, fején hercegi koronával, a mennyei sugallat hevületében; alakja itt mégis kevésbé szokványos, elevenebb, őszintébb, mint az osztrák kéztől származó hazai freskókon.

A magyar fantázia csak a XIX. században, a nemzeti erők általános ébredésével és kibontakozásával párhuzamosan hódította vissza újra a magyar művészet számára Szent Imre liliomos alakját. Kivált a század második felében, művésztünknek, vallásos és történeti festészetünknek a kiegészést követő páratlan fellendülése idején, legkiválóbb művészeinket foglalkoztatta a magyar szentek ábrázolása. A szabadon fejlődő, széles körben szerveződő nemzeti élet bőven nyújtott rá alkalmat. Egyházi és világi monumentális építkezéseinken egyaránt — Budapest-lipótvárosi Bazilika, Tudományos Akadémia, pécsi székesegyház, budavári Mátyás-templom stb. — szívesen nyúltak e témához, jelül annak a kettős, egyházi és nemzeti érdemnek és tiszteletnek, mely őket a

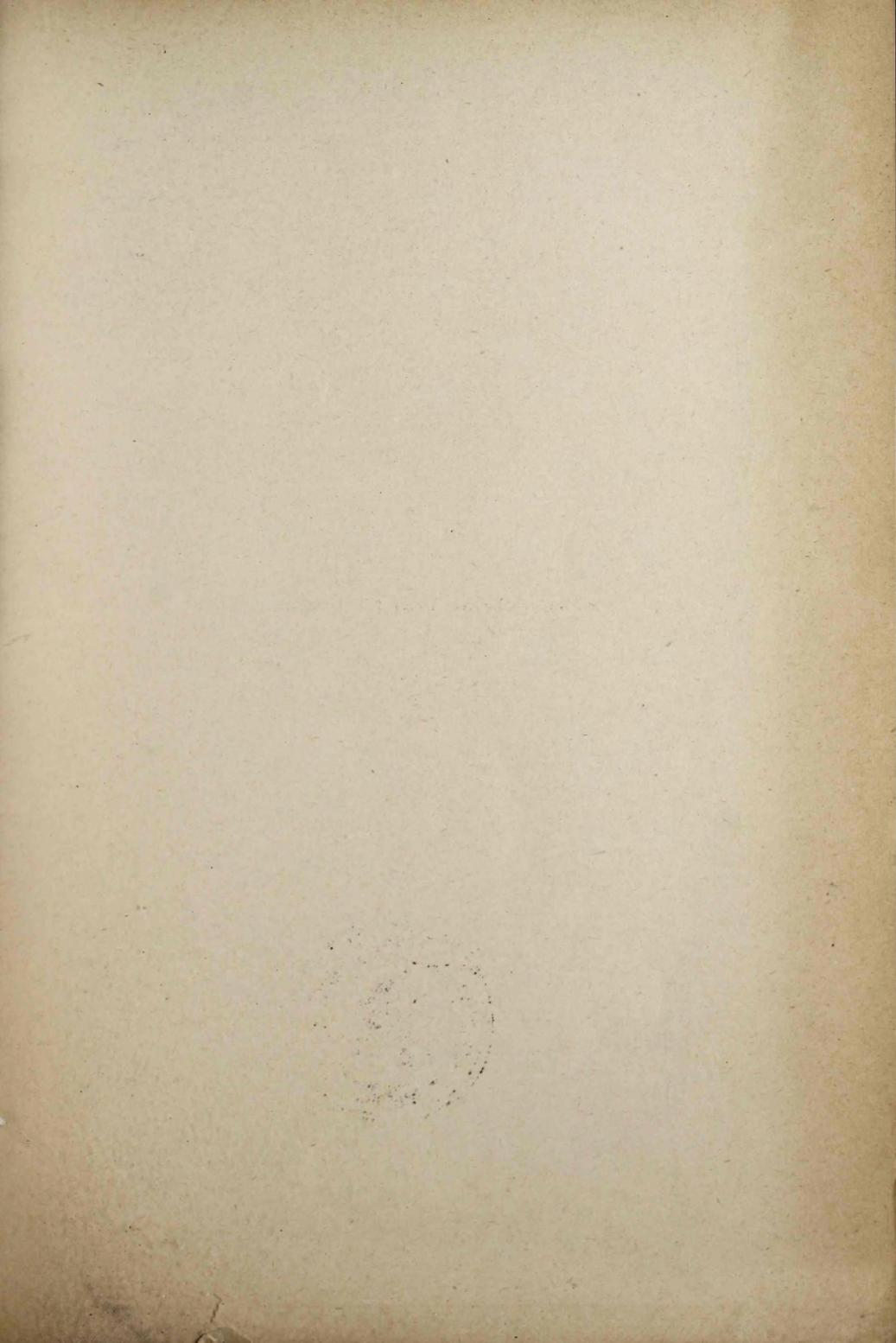

magyar szívek oltárára helyezte. Magyar művészek újra magyar szemmel látták meg Szent Imre alakját, s ha elvéte kísértett és kísért még ma is az idegen, barokos felfogás maradványa, XIX. századi nagy egyházi és történeti festőink újra kialakították azt a férfias, daliás, bátor és szent Imre-típust, melyet a magyarság és kivált a magyar ifjúság saját véréből való, saját lelkéből lelkedzett eszményképének tisztel. Az újabb magyar művészet történetének legszebb lapjain foglal helyet Székely Bertalan pécsi Szent Imre-freskó-ciklusa; Zichy Mihálynak a Mátyás-templomban álló Szent Imre szárnyasoltára, a festményein rendszerint fakó és színtelen művészek, a ceruza legnagyobb magyar mesterének színben e legfrissebb műve; Roskovics Ignácnak a történelmi arcképesarnokban látható Szent Imréje, melynek dekoratív felfogása nem homályosítja el a tiszta és nemes kifejezést; Vastagh Györgynek Budapest-lipótvárosi és Hegedüs Lászlónak trencsényi Szent Imre-oltárképei, melyeket barokk túlzásoktól mentes s a magyar vallásos érzésre jellemző bensőséges, egyszerű, őszinte áhítat hat át.

A Szent Imre jubileumi év vallási és nemzeti buzgalma művészeinket kétségkívül sok új nemes alkotásra fogja ihletni, aminek első példái, Kisfaludi Stróbl Zsigmond és Damkó József Szent Imre emlékszobrai, szuggesztív erővel varázsolják eléink azt az Imre herceget, akinek alakja a magyar képzeletben él, azt a férfias és tiszta, az Isten és a haza kettős ideáljának glóriájától övezett Szent Imrét, aki a magyar ifjúság szép seregét vezeti a magyar reménység ígért-földjére.

5-

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.